

PRACA HISTORYCZNA / HISTORICAL PAPER

Małgorzata Gajdek ^{1 3 (A B F G)}, Andrzej Kwiatkowski ^{2 (B E)}, Monika Binkowska-Bury ^{1 (A F G)}

Rys historyczny rozwoju ratownictwa medycznego na Rzeszowszczyźnie w latach 1948–2015

Historical Background of Medical Rescue Service Development in Rzeszów Region in Years 1948-2015

¹. Instytut Pielęgniarstwa i Nauk o Zdrowiu, Wydział Medyczny, Uniwersytet Rzeszowski

². Wojewódzka Stacja Pogotowia Ratunkowego w Rzeszowie

³. Podkarpacki Oddział Wojewódzki Narodowego Funduszu Zdrowia w Rzeszowie

STRESZCZENIE

Wojewódzka Stacja Pogotowia Ratunkowego w Rzeszowie powstała jako pierwsza w województwie rzeszowskim (obecnie podkarpackim), cztery lata po zakończeniu drugiej wojny światowej. Od tej pory rozpoczął się żmudny, ale jednocześnie systematyczny proces tworzenia struktur pomocy doraźnej, tak w Rzeszowie, jak również w całym regionie.

Wiedza na temat historii powstania i rozwoju pomocy doraźnej, a następnie ratownictwa medycznego na terenie miasta Rzeszowa i dawnego województwa rzeszowskiego, a obecnie podkarpackiego, byłaby trudna, bądź niemożliwa do zdobycia, gdyby nie Kronika Wojewódzkiej Stacji Pogotowia Ratunkowego w Rzeszowie (Kronika WSPR w Rzeszowie). Powstała ona w latach 1967–1968 na zlecenie ówczesnego dyrektora Wojewódzkiej Stacji Pogotowia Ratunkowego w Rzeszowie (WSPR) Stanisława Widlarza. Autorem cennej Kroniki był Piotr Kamiński – dyrektor ds. administracyjnych rzeszowskiej Stacji,

ABSTRACT

Introduction. Voivodeship Rescue Service Station (Wojewódzka Stacja Pogotowia Ratunkowego, WSPR) in Rzeszów was the first to be established in Rzeszów Voivodeship (currently Podkarpackie Voivodeship), four years after the World War II. Since that time, in Rzeszów as well as in the whole region a laborious yet systematic process of creating structures of emergency medical aid has started. **Aim.** If it was not for the chronicle of Voivodeship Rescue Service Station in Rzeszów, obtaining the knowledge regarding the history and development of emergency medical aid, and then medical rescue services in Rzeszów and former Rzeszów Voivodeship - current Podkarpackie Voivodeship would be hindered or else impossible. The chronicle was created between 1967 and 1968 to the order of the then director of Voivodeship Rescue Service Station in Rzeszów Stanisław Widlarz. The author of this valuable chronicle was Piotr Kamiński, the administrative

Adres do korespondencji / Mailing address: Małgorzata Gajdek, Instytut Pielęgniarstwa i Nauk o Zdrowiu, Wydział Medyczny, Uniwersytet Rzeszowski, al. mjr W. Kopisto 2a, 35-310 Rzeszów, tel./fax. +48 17 872 11 11, e-mail: gajdekm@wp.pl

Udział współautorów / Participation of co-authors: A – przygotowanie projektu badawczego/ preparation of a research project; B – zbieranie danych / collection of data; C – analiza statystyczna / statistical analysis; D – interpretacja danych / interpretation of data; E – przygotowanie manuskryptu / preparation of a manuscript; F – opracowanie piśmiennictwa / working out the literature; G – pozyskanie funduszy / obtaining funds

Artykuł otrzymano / received: 19.01.2016 | Zaakceptowano do publikacji / accepted: 20.03.2016

Gajdek M, Kwiatkowski A, Binkowska-Bury M. *Rys historyczny rozwoju ratownictwa medycznego na Rzeszowszczyźnie w latach 1948–2015.* *Medical Review* 2016; 14 (1): 105–115. doi: 10.15584/medrev.2016.1.10

długoletni jej pracownik oraz współorganizator wielu powiatowych stacji pogotowia ratunkowego na terenie dawnego województwa rzeszowskiego.

Obecnie Wojewódzka Stacja Pogotowia Ratunkowego realizuje zadania systemu Państwowego Ratownictwa Medycznego. Posiada najliczniejszy potencjał zespołów ratownictwa medycznego na terenie województwa podkarpackiego. I tak, jak w momencie jej powstania, tak też obecnie priorytetem jej działalności jest ratowanie ludzkiego życia i zdrowia. Opracowanie powstało na bazie wspomnianej Kroniki Wojewódzkiej Stacji Pogotowia Ratunkowego w Rzeszowie, dokumentów archiwalnych Wojewódzkiej Stacji Pogotowia Ratunkowego w Rzeszowie (WSPR), witryn internetowych, które zawierają informacje na temat powstania, rozwoju, a także obecnego stanu funkcjonowania i organizacji rzeszowskiej Stacji Pogotowia Ratunkowego oraz relacji osób – prekursorów pomocy doraźnej/ratownictwa medycznego na terenie miasta Rzeszowa i okolic oraz bibliografii opisującej dzieje Rzeszowa i okolic. Z uwagi na powszechny deficyt informacji, dotyczących historii Rzeszowskiego Pogotowia Ratunkowego autorzy niniejszego opracowania podjęli pierwszą próbę upublicznienia tak ważnej informacji, jaką jest zarys dziejów ratownictwa medycznego na Rzeszowszczyźnie.

Słowa kluczowe: historia medycyny, pogotowie ratunkowe, ratownictwo medyczne, Rzeszów

Pionierska stacja pogotowia ratunkowego na Rzeszowszczyźnie powstała w Rzeszowie, po wyzwoleniu.

Za zorganizowanie stacji pogotowia ratunkowego na terenie kraju odpowiadał Zarząd Główny Polskiego Czerwonego Krzyża [1]. Polskie Towarzystwo Czerwonego Krzyża zostało utworzone w okresie międzywojennym, w 1919 roku i zajmowało się m. in. organizowaniem stacji pogotowia ratunkowego, stacji krwiolecznictwa, drużyn ratowniczych [2].

Powstanie pierwszej stacji pogotowia ratunkowego na Rzeszowszczyźnie miało miejsce po drugiej wojnie światowej, w czasie której władze okupacyjne ograniczały ich działalność, a przed jej końcem doszczętnie je ograbiły z taboru i urządzeń. Według zapisów Piotra Kamińskiego, po wyzwoleniu organizacją stacji pogotowia w Polsce zajął się Zarząd Główny Polskiego Czerwonego Krzyża poprzez oddziały terenowe. W roku 1948 na terenie Polski istniały 32 stacje pogotowia ratunkowego PCK w dużych miastach i niektórych miasteczkach. W tym też roku Rada Państwa zleciła Ministerstwu Zdrowia zorganizowanie pomocy doraźnej w całym kraju. Realizatorem uchwały był Polski Czerwony Krzyż, któremu powierzono to zadanie, przeznaczając ze skarbu państwa niezbędne kredyty. Od roku 1951 za nadzór i organizację stacji pogotowia ratunkowego w kraju zaczęły odpowiadać Rady Narodowe, a właściwie wydziały zdrowia Powiatowych Rad Narodowych [1].

Wojewódzka Stacja Pogotowia Ratunkowego w Rzeszowie powstała 22 lipca 1949 roku. Jej organizatorem

director of the station in Rzeszów, its long-time employee and co-founder of many powiat rescue service stations in the former area of Rzeszów Voivodeship. At present, the Voivodeship Rescue Service Station in Rzeszów implements tasks of the Emergency Medical Services (EMS). It boasts the most numerous medical rescue teams in Podkarpackie Voivodeship. Just like the day it was founded, the top priority for the station is saving human life and health. **Material and method.** The paper is based on the above mentioned chronicle of Voivodeship Rescue Service Station in Rzeszów, archive of Voivodeship Rescue Service Station in Rzeszów, web pages which served as sources of information on foundation, development and current operating and organization of the Voivodeship Rescue Service Station in Rzeszów and its vicinity, as well as bibliography on history of Rzeszów and its vicinity. **Results.** Due to the information shortage concerning the history records of rescue service in Rzeszów, the authors of this paper made the first attempt to publish the vital information on the history of medical rescue service in Rzeszów region. **Key words:** history of medicine, rescue service, medical rescue service, Rzeszów

The primary rescue service station in Rzeszów region was created in Rzeszów after the liberation. The Polish Red Cross Governing Board was responsible for organizing rescue service stations throughout the country [1]. Polish Red Cross Society was founded in 1919, in the interwar period and was in control of creating rescue service stations, transfusion medicine stations, and rescue teams among others [2].

The first rescue service station in Rzeszów region was established after the World War II. During the war operation of rescue service stations was restricted by the occupation authorities who, in the end, pillaged the fleet and equipment. According to the written account of Piotr Kamiński, the foundation of rescue service stations in Poland after the liberation was led by the Polish Red Cross Governing Board and its local branches. In 1948, there were thirty two Polish Red Cross rescue service stations in big cities and some towns. In the same year, the Polish Council of State ordered the Ministry of Health to organize emergency medical aid throughout the country. This resolution was executed by the Polish Red Cross which received essential financing from Treasury. Since 1951 the supervision and organization of rescue service stations was performed by the National Councils, particularly by health departments of Powiat National Councils [1].

Voivodeship Rescue Service Station in Rzeszów was founded on July 22, 1949 and was created by the Red Cross Regional Management Board (Zarząd Główny Polskiego Czerwonego Krzyża) in Rzeszów.

Ryc. 1. Kierowcy i karetki Pogotowia Ratunkowego w Rzeszowie, lata 50. Ze zbiorów WSPR w Rzeszowie

Fig. 1. Drivers and ambulances of rescue service in Rzeszów in 1960s. (Courtesy of Voivodeship Rescue Service Station in Rzeszów)

był Wojewódzki Zarząd Polskiego Czerwonego Krzyża w Rzeszowie.

Szczególne zasługi w tym zakresie przypisywane były ówczesnemu prezesowi Stanisławowi Kocurowi, który poświęcił wiele czasu i energii, aby doszło do powstania stacji pogotowia ratunkowego w Rzeszowie. Pierwsza siedziba pogotowia mieściła się w budynku Ośrodka Szkolenia PCK przy ul. Pod Kasztanami. Pozyskano lekarzy dyżurnych, pielęgniarki dyspozytorki, sanitariuszy, kierowców i personel do obsługi. Dla sanitariuszy i kierowców karetek przeprowadzono „kurs III stopnia PCK”. Zorganizowano dla potrzeb zespołów wyjazdowych aptekę. Wyjazdy do chorych wykonywano 3 karetkami sanitarnymi. „Zespoły wyjazdowe dyżurne” składały się z lekarza, sanitariusza i kierowcy karetki. Od 1950 roku wyjazdy realizowano 4 karetkami oraz dodatkowo 1 karetką „zakaźną”, która przewoziła chorych zakaźnie do szpitala w Krakowie, następnie w Przemyślu i Łąncucie. Z czasem liczba karetek, jak też innych samochodów specjalnych, czy osobowych rosła. W IV kwartale 1951 roku przekazano cały tabor do Wojewódzkiej Kolumny Transportu Sanitarnego. Braki w taborze samochodowym były w tamtym czasie codziennością [1].

Rycina 1 zawiera fotografię z początku lat 50. przedstawiającą kierowców i karetki Pogotowia Ratunkowego w Rzeszowie.

Kolejną siedzibą pogotowia ratunkowego były pomieszczenia, które należały do osoby prywatnej, pana Jana Ożoga, mieszczące się w Rzeszowie przy ul. Grodzisko. Na rycinie 2 wykonana na początku lat 50. fotografia przedstawia budynek, wjazd i pojazdy sanitarne z logo Czerwonego Krzyża.

W 1952 roku WSPR w Rzeszowie wykonywała powyżej 30 tysięcy usług rocznie. Posiadała 5 dobokaretek, (w tym 2,5 dobokaretki wypadkowo-chorobowe, 2,5-transportowe) oraz zatrudniała:

- 11 lekarzy dyżurnych,
- 8 pielęgniarek,

Considerable accomplishment was achieved by the then president of regional branch of Polish Red Cross in Rzeszów who spent time and effort on organizing rescue service station in Rzeszów. The first rescue service station was located in Red Cross Training Centre at ul. Pod Kasztanami which recruited physicians on duty, dispatch nurses, paramedics, drivers and orderlies. The paramedics and ambulance drivers underwent “third step of Polish Red Cross training” (kurs III stopnia PCK). Ambulance staff had access to a pharmacy. There were three emergency ambulances in use. Ambulance staff on duty (“zespoły wyjazdowe dyżurne”) comprised of the physician, paramedic and an ambulance driver. Since 1950, four ambulance cars responded to emergency calls. Additionally, there was available one infectious disease ambulance which transported patients with diagnosed infectious disease at first to the hospital in Kraków, and then to Przemyśl and Łącut. With time, the number of ambulances, special-purpose vehicles and non-transporting response vehicles increased. In the fourth quarter of 1951 all fleet was transferred to voivodeship medical transportation service fleet (Wojewódzka Kolumna Transportu Sanitarnego). At that time, the shortages in car fleet was an everyday occurrence [1].

Figure 1 presents a photograph from the beginning of the 1960s depicting drivers and ambulances of rescue service in Rzeszów.

Another location of the rescue service was at a property owned by Jan Ożóg, at ul. Grodzisko in Rzeszów. Figure 2 presents a photograph taken at the beginning of the 1950s which shows the building, entrance and ambulance vehicles with the Red Cross symbol.

In 1952, the Voivodeship Rescue Service Station in Rzeszów performed over thirty thousand services a year. The station held five ambulances available 24 hours a day (including 2.5 emergency ambulances, 2.5 patient transport ambulances) and employed the following staff:

- eleven on duty physicians,

Ryc. 2. Wojewódzka Stacja Pogotowia Ratunkowego w Rzeszowie – początek lat 50. (zbiory WSPR w Rzeszowie)

Fig. 2. Voivodeship Rescue Service Station in Rzeszów. The beginning of the 1950s (Courtesy of Voivodeship Rescue Service Station in Rzeszów)

- 4 położne,
- 18 sanitariuszy,
- 13 osób z obsługi administracyjnej [1, 3].

W kwietniu 1953 roku Stację przeniesiono do budynku Miejskiego Wydziału Zdrowia przy ul. Obrońców Stalingradu (dzisiejsza ul. Hetmańska). Tam już wygospodarowano garaż z 2 boksami na karetki pogotowia. W 1958 roku, ówczesny dyrektor lek. Czesław Petecki zaproponował budowę pomieszczeń pogotowia ratunkowego, dostosowaną do jej zadań w Rzeszowie przy ulicy Poniatowskiego. Budynek i garaże przekazano do użytku 15 listopada 1958 roku [1].

Rycina 3 pokazuje obecną siedzibę Wojewódzkiej Stacji Pogotowia Ratunkowego w Rzeszowie z adresem: ul. księcia Józefa Poniatowskiego 4.

Pierwszy samolot sanitarny Wojewódzka Stacja Pogotowia Ratunkowego w Rzeszowie otrzymała 15 listopada 1956 roku, drugi w sierpniu 1957 roku. Pierwotnie obsługą medyczną w „zespołe lotniczym” zajmowały się pielęgniarki i sanitariusze, następnie dołączono felczerów i kolejno lekarzy. Zlecenia na transport lotni-

- eight nurses,
- four midwives,
- eighteen paramedics,
- thirteen administrative workers [1,3].

In April 1953, the station was relocated to the building of Municipal Health Department (Miejski Wydział Zdrowia) at ul. Obrońców Stalingradu (current ul. Hetmańska). There was provided a garage with two parking spaces for ambulances. In 1958, the then director Czesław Petecki, MD proposed to build facilities for the rescue service adapted to its function at ul. Poniatowskiego in Rzeszów. The building together with the garage space were commissioned on 15 November 1958 [1].

Figure 3 depicts the current premises of the Voivodeship Rescue Service Station in Rzeszów, located at ul. ks. Józef Poniatowski 4.

First ambulance airplane was received by the Voivodeship Rescue Service Station in Rzeszów on 15 November 1956, and the second in August 1957. Originally, “air ambulance team” comprised of nurses and paramedics who performed medical services. With time, they were

Ryc. 3. Wojewódzka Stacja Pogotowia Ratunkowego – siedziba firmy (stan obecny)

Fig. 3. The Voivodeship Rescue Service Station in Rzeszów (current premises)

Tab. 1. Historia powstania stacji pogotowia ratunkowego na terenie województwa rzeszowskiego**Tab. 1. The history of foundation of rescue service station in Rzeszów Voivodeship**

Lp. No	Rodzaj stacji pogotowia ratunkowego – Nazwa powiatu/ miasta / Type of rescue service station – Name of poviat/ city	Data powstania stacji pogotowia ratunkowego / The date of foundation of ambulance station	Podmiot organizujący Establishing entity
1.	Wojewódzka Stacja – Rzeszów Voivodeship rescue service station in Rzeszów	22.07.1949 r.	PCK Rzeszów / Polish Red Cross in Rzeszów (PRC Rzeszów)
2.	Powiatowa Stacja – Gorlice Powiat rescue service station in Gorlice	01.10.1949 r.	PCK Rzeszów / PRC Rzeszów
3.	Powiatowa Stacja – Przeworsk Powiat rescue service station in Przeworsk	01.11.1949 r.	PCK Rzeszów / PRC Rzeszów
4.	Powiatowa Stacja – Krosno Powiat rescue service station in Krosno	01.11.1949 r.	PCK Rzeszów / PRC Rzeszów
5.	Powiatowa Stacja – Mielec Powiat rescue service station in Mielec	01.11.1949 r.	PCK Rzeszów / PRC Rzeszów
6.	Powiatowa Stacja – Przemyśl Powiat rescue service station in Przemyśl	01.12.1949 r.	PCK Rzeszów / PRC Rzeszów
7.	Powiatowa Stacja – Jasło Powiat rescue service station in Jasło	20.03.1950 r.	PCK Rzeszów / PRC Rzeszów
8.	Powiatowa Stacja – Kolbuszowa Powiat rescue service station in Kolbuszowa	01.05.1950 r.	PCK Rzeszów/ PRC Rzeszów
9.	Powiatowa Stacja – Sanok Powiat rescue service station in Sanok	14.05.1950 r.	PCK Rzeszów / PRC Rzeszów
10.	Miejska Stacja – Stalowa Wola Municipal ambulance station in Stalowa Wola	01.06.1950 r.	PCK Rzeszów / PRC Rzeszów
11.	Powiatowa Stacja – Jarosław Powiat rescue service station in Jarosław	01.06.1950 r.	PCK Rzeszów / PRC Rzeszów
12.	Powiatowa Stacja – Lubaczów Powiat rescue service station in Lubaczów	10.07.1951 r.	WSPR w Rzeszowie / Voivodeship rescue service station in Rzeszów
13.	Powiatowa Stacja – Dębica Powiat rescue service station in Dębica	15.08.1951 r.	WSPR w Rzeszowie / Voivodeship rescue service station in Rzeszów
14.	Powiatowa Stacja – Tarnobrzeg Powiat rescue service station in Tarnobrzeg	21.07.1951 r.	WSPR w Rzeszowie / Voivodeship rescue service station in Rzeszów
15.	Powiatowa Stacja – Ustrzyki Dolne Powiat rescue service station in Ustrzyki Dolne	01.01.1952 r.	WSPR w Rzeszowie / Voivodeship rescue service station in Rzeszów
16.	Powiatowa Stacja – Łańcut Powiat rescue service station in Łańcut	01.06.1952 r.	WSPR w Rzeszowie / Voivodeship rescue service station in Rzeszów
17.	Powiatowa Stacja – Brzozów Powiat rescue service station in Brzozów	13.09.1953 r.	WSPR w Rzeszowie / Voivodeship rescue service station in Rzeszów
18.	Powiatowa Stacja – Lesko Powiat rescue service station in Lesko	15.06.1955 r.	WSPR w Rzeszowie / Voivodeship rescue service station in Rzeszów
19.	Powiatowa Stacja – Leżajsk Powiat rescue service station in Leżajsk	01.09.1956 r.	WSPR w Rzeszowie / Voivodeship rescue service station in Rzeszów
20.	Rejonowa Stacja – Radymno Powiat rescue service station in Radymno	01.09.1956 r.	WSPR w Rzeszowie / Voivodeship rescue service station in Rzeszów
21.	Powiatowa Stacja – Ropczyce Powiat rescue service station in Ropczyce	15.09.1956 r.	WSPR w Rzeszowie / Voivodeship rescue service station in Rzeszów
22.	Powiatowa Stacja – Strzyżów Powiat rescue service station in Strzyżów	08.12.1956 r.	WSPR w Rzeszowie / Voivodeship rescue service station in Rzeszów
23.	Rejonowa Stacja – Dynów Powiat rescue service station in Dynów	10.11.1958 r.	WSPR w Rzeszowie / Voivodeship rescue service station in Rzeszów
24.	Miejska Stacja – Nowa Dęba Municipal rescue service station in Nowa Dęba	01.12.1958 r.	WSPR w Rzeszowie / Voivodeship rescue service station in Rzeszów
25.	Powiatowa Stacja – Nisko Powiat rescue service station in Nisko	01.04.1961 r.	WSPR w Rzeszowie / Voivodeship rescue service station in Rzeszów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Kroniki WRPR w Rzeszowie

Source: Own work based on the chronicle of Voivodeship Rescue Service Station in Rzeszów

czy przyjmowały dyspozytorki pogotowia ratunkowego w Rzeszowie [1].

Z dniem 1 lutego 1960 roku uruchomiono w WSPR w Rzeszowie Oddział Chirurgii Urazowej. W tym też czasie pojawiły się pierwsze adnotacje o funkcjonowaniu Ambulatorium Chirurgicznym i Pracowni RTG. W ciągu następnych kilku lat powstało dodatkowo Ambulatorium Ogólne, Ambulatorium Gipsowe, a z dniem 16 lutego 1963 roku uruchomiono Ambulatorium Stomatologiczne. Zdarzało się, że w razie potrzeby lekarze stomatolodzy byli dysponowani do wyjazdów karettek pogotowia ratunkowego [1].

W tym samym czasie, a więc w latach od 1949 do 1967 powstawały na terenie województwa rzeszowskiego powiatowe i miejskie stacje pogotowia ratunkowego. Poniższe zestawienie (tab. 1) przedstawia daty powstania poszczególnych jednostek oraz ich organizatorów.

Do zadań Wojewódzkiej Stacji Pogotowia Ratunkowego w Rzeszowie należał nadzór nad stacjami pogotowia ratunkowego w województwie rzeszowskim. W latach od 1950 do 1967 w ramach sprawowanego nadzoru przeprowadzono 537 kontroli [1].

W roku 1975 nastąpił podział administracyjny kraju na 49 województw, co spowodowało powstanie w naszym regionie 4 województw. Mocą ustawy z dnia 28 maja 1975 roku o dwustopniowym podziale administracyjnym państwa oraz o zmianie ustawy o radach narodowych województwo rzeszowskie zostało podzielone na województwa: krośnieńskie, przemyskie, rzeszowskie i tarnobrzeskie [4, 5].

W tym samym roku wojewoda rzeszowski powołał Wydział Zdrowia i Opieki Społecznej, którym kierował lekarz wojewódzki. Zarządzeniem nr 153/75 wojewody rzeszowskiego, z dnia 4 grudnia 1975 roku w sprawie zmian organizacyjnych w służbie zdrowia powołano między innymi Zespół Opieki Zdrowotnej dla miasta Rzeszowa, który w swoje struktury przyjął pomoc doraźną z obsługą samego miasta i 11 okolicznych gmin. Tym samym Wojewódzka Stacja Pogotowia Ratunkowego w Rzeszowie przestała funkcjonować pod tą nazwą, a w strukturze Zespołu Opieki Zdrowotnej powstał Dział Pomocy Dorącznej [5].

Jednocześnie zarządzeniem wojewody rzeszowskiego nr 86/75 z dnia 31 lipca 1975 roku utworzono Wojewódzki Szpital Zespolony w Rzeszowie, który realizował wiele istotnych zadań, wśród których wymienić należy analizowanie stanu zdrowotnego ludności, ustalanie potrzeb w zakresie opieki zdrowotnej, sprawowanie specjalistycznego nadzoru [5].

Z bezpośredniej relacji prekursorów zespołu reanimacyjnego w województwie rzeszowskim – lek. med. Izidora Zajęca oraz pielęgniarki Krystyny Wylaż wynika, że w grudniu 1978 roku powstał w strukturze Wojewódzkiego Szpitala Zespolonego w Rzeszowie, przy ul. Szopena Dział Nadzoru Medycznego Pomocy Dorącznej. Na jego

joined by the orderlies and physicians. Requests for air transport were received by the rescue service dispatches in Rzeszów [1].

On 1 February 1960 Department of Trauma Surgery was established in Voivodeship Rescue Service Station in Rzeszów. What is more, the first accounts of surgical outpatient services and an X-ray room appear at that time as well. Within the next several years, there were established general outpatient unit, orthopaedic unit, and on 16 February 1963 dental services. There were instances when dental surgeons were dispatched to emergencies [1].

Moreover, the period between 1949 and 1967 brought the development of poviat and municipal rescue service stations in Rzeszów Voivodeship. The table below (Table 1) presents the dates in which individual stations were founded and their establishing entities.

Voivodeship Rescue Service Station in Rzeszów was responsible for supervision of rescue service station throughout Rzeszów Voivodeship. Between 1950 and 1967 there were 537 reviews conducted [1].

In 1975, Poland was divided into 49 voivodeships. As a consequence, the region was partitioned into four voivodeships. By virtue of the Act of 28 May 1975 on the country's two-level administrative division and on the amendment of the Act on national councils Rzeszów voivodeship was divided into: Krosno voivodeship, Przemysł voivodeship, Rzeszów voivodeship and Tarnobrzeg voivodeship [4,5].

In the same year, the Voivode of Rzeszów created Department of Health and Social Services (Wydział Zdrowia i Opieki Społecznej) which was managed by the Provincial Physician. Instruction no. 153/75 of the Voivode of Rzeszów of 4 December 1975 on organizational changes in health care resulted, among others, in creating Healthcare Centre (Zespół Opieki Zdrowotnej) for the city of Rzeszów. The centre received the emergency medical aid unit which provided service for the city and eleven neighbouring communes. Therefore, the Voivodeship Rescue Service Station in Rzeszów no longer functioned under that name, and the department of emergency medical aid was integrated with the Healthcare Centre [5].

Following the instruction no. 86/75 of the Voivode of Rzeszów, on 31 July 1975 Voivodeship Polyclinic Hospital (Wojewódzki Szpital Zespolony) in Rzeszów was created. The hospital performed important duties such as analysing health condition of the population, assessing health care necessities or providing specialist supervision among others [5].

According to the forerunners of the resuscitation team in Rzeszów Voivodeship, Izidor Zajęca, MD and nurse Krystyna Wylaż, in December 1978 at ul. Szopena a Department of Medical Supervision of Emergency Medical Aid (Dział Nadzoru Medycznego Pomocy Dorącznej) was created as part of the structure of Voivodeship Polyclinic Hospital in Rzeszów. After restructuring, in 1979,

gruncie, po reorganizacji w roku 1979 rozpoczął działalność pierwszy zespół reanimacyjny, w składzie osobowym: lekarz anestezjolog, pielęgniarka reanimacyjna, sanitariusz, kierowca karetki. Za jego organizację, funkcjonowanie i poziom merytoryczny odpowiadał ordynator Izydor Zajęc oraz pielęgniarka oddziałowa Krystyna Wylaż. Po dwóch miesiącach działalności, został przeniesiony do budynku Działu Pomocy Doraźnej Zespołu Opieki Zdrowotnej w Rzeszowie przy ul. Poniatowskiego.

Nadzór merytoryczny w zakresie pomocy doraźnej w województwie rzeszowskim sprawował pierwszy konsultant ds. pomocy doraźnej, a został nim w 1978 roku, lek. med. Izydor Zajęc – anestezjolog i chirurg.

W 1982 roku Izydor Zajęc, po przebytych szkoleniu w Łodzi, zainaugurował działalność pierwszej w województwie rzeszowskim Szkoły Ratownictwa, w której odbywały się pionierskie szkolenia z zakresu pierwszej pomocy przedszpitalnej dla pielęgniarek, dyspozytorów medycznych. Szkoła prowadziła szkolenia na fantomach, również w formie wyjazdowej, w zespołach opieki zdrowotnej województwa rzeszowskiego [6].

W drugiej połowie lat 70., a także na przełomie 80. i 90. dział pomocy doraźnej, znajdujący się w strukturze Zespołu Opieki Zdrowotnej nr 1 w Rzeszowie posiadał 12 karetek, w tym karetkę reanimacyjną [5].

Od 1 stycznia 1994 roku na stanowisko dyrektora powołano lek. med. Stanisława Rybaka, ale już na powrót w Wojewódzkiej Stacji Pogotowia Ratunkowego – samodzielnym publicznym zakładzie opieki zdrowotnej. Podmiot ten został utworzony przez Samorząd Województwa Podkarpackiego i w nowej strukturze rozpoczął działalność 1 stycznia 1994 roku [7].

Do 1999 roku, w którym rozpoczęto budowę systemu ratownictwa medycznego w ramach programu „Zintegrowane Ratownictwo Medyczne na lata 1999–2003” w Wojewódzkiej Stacji Pogotowia Ratunkowego funkcjonowały:

- zespół reanimacyjny (lekarz specjalista anestezjologii i intensywnej terapii, chirurgii ogólnej, chorób wewnętrznych oraz pielęgniarka, sanitariusz i kierowca),
- zespoły wypadkowe lekarskie (lekarz, sanitariusz lub ratownik medyczny, kierowca),
- zespół wyjazdowy położniczy (położna i kierowca),
- zespół neonatologiczny (lekarz dyżurny oddziału noworodkowego, położna, ratownik medyczny, kierowca),
- zespoły transportu sanitarnego (sanitariusz i kierowca) [8].

W latach od 2001 do 2006 funkcjonowały zespoły wypadkowe, dwa reanimacyjne (jeden zespół reanimacyjny istniał wcześniej), kardiologiczny, neonatologiczny [3, 8].

W maju 2002 roku we współpracy i na terenie Powiatowej Państwowej Straży Pożarnej w Rzeszowie rozpoczęło działalność Centrum Powiadamiania Ratunkowego,

the first resuscitation team comprising of anaesthesiologist, resuscitation nurse, paramedic and ambulance driver started to operate. Izydor Zajęc, the chief physician and Krystyna Wylaż, ward sister were in charge of the management of the team, supervision of its functioning and of maintaining its level of professionalism. After two months, the resuscitation team was relocated to the building of the Department of Emergency Medical Aid at the Healthcare Centre in Rzeszów (Działu Pomocy Doraźnej Zespołu Opieki Zdrowotnej w Rzeszowie) at ul. Poniatowskiego. In 1978, Izydor Zajęc, MD, anaesthesiologist and surgeon, became the emergency medical aid primary consultant and was responsible for competence-based supervision of emergency medical aid in Rzeszów Voivodeship.

After a completed training in Łódź in 1982, Izydor Zajęc initiated first medical rescue school (Szkoła Ratownictwa) in Rzeszów Voivodeship which provided pioneering pre-hospital emergency medicine trainings for nurses and medical dispatches. Not only was the school equipped with training dummies, it also offered out-of-town trainings, in healthcare centres throughout Rzeszów Voivodeship [6].

In the second half of the 1970s as well as between 1980s and 1990s in Rzeszów, emergency medical aid which operated within Healthcare Centre No. 1 owned twelve ambulances including a resuscitation ambulance [5].

On 1 January 1994, Stanisław Rybak, MD was appointed director of once more Voivodeship Rescue Service Station – this time an independent public healthcare facility. It was created by the Government of Podkarpackie Voivodeship and in a restructured form it started functioning 1 January 1994 [7].

In 1999, due to the introduction of the programme “Integrated Medical Rescue for years 1999–2003” (“Zintegrowane Ratownictwo Medyczne na lata 1999–2003”) the creation of medical rescue system started. Until that year, the Voivodeship Rescue Service Station comprised of the following teams:

- resuscitation team (anaesthesiologist and intensivist, general surgeon, internal medicine specialist, nurse, paramedic and ambulance driver),
- ambulance teams (physician, paramedic or medical rescue worker, ambulance driver),
- maternity services team (midwife and ambulance driver),
- neonatology team (on duty neonatal physician, midwife, medical rescue worker, ambulance driver),
- ambulance transport team (paramedic and ambulance driver) [8].

Between 2001 and 2006 there were operating ambulance teams, two resuscitation teams (one of the teams existed before), cardiology team, and neonatology team [3, 8].

As a result of cooperation with District Headquarters of the State Fire Service (Powiatowa Państwowa Straż Pożarna) in Rzeszów, in May 2002 Emergency Commu-

Ryc. 4. Ambulanse drogowe zespołów ratownictwa medycznego WSPR w Rzeszowie przed garażami siedziby przy ul. Poniatowskiego 4, 35-026 Rzeszów (ze zbiorów WSPR w Rzeszowie)

Fig. 4. Road ambulances of medical rescue teams of Voivodeship Rescue Service Station in Rzeszów parked at the premises of the station at ul. Poniatowskiego 4, 35-026 Rzeszów (courtesy of Voivodeship Rescue Service Station in Rzeszów)

które było jednostką organizacyjną WSPR w Rzeszowie. Odpowiadało ono za przyjmowanie zgłoszeń alarmowych na numer 999 z terenu powiatu rzeszowskiego i miasta Rzeszowa [9].

W związku z wejściem w życie ustawy z dnia 8 września 2006 roku o Państwowym Ratownictwie Medycznym, rzeszowskie Pogotowie rozpoczęło proces budowy kluczowej jednostki systemu „łańcucha przeżycia”, wykonującej medyczne czynności ratunkowe przez specjalistyczne i podstawowe zespoły ratownictwa medycznego [10]. Z informacji zawartych w Planie Działania Systemu Państwowe Ratownictwo Medyczne dla Województwa Podkarpackiego, zatwierdzonego przez Ministra Zdrowia 2 marca 2011 roku, wynika, że w rejonie operacyjnym rzeszowskim (nr 18/17) medyczne czynności ratunkowe wykonywały zespoły ratownictwa medycznego w liczbie 10. W liczbie tej wyjazdy realizowały 4 zespoły specjalistyczne ratownictwa medycznego, stacjonujące:

- trzy w mieście Rzeszowie,
 - jeden w Dynowie (powiat rzeszowski),
- oraz 6 zespołów podstawowych ratownictwa medycznego, stacjonujących:
- cztery w mieście Rzeszowie,
 - jeden w Dynowie (powiat rzeszowski),
 - jeden w Sokołowie Małopolskim (powiat rzeszowski).

Na fotografii zamieszczonej w opracowaniu - rycina nr 4 widnieją ambulanse drogowe czterech zespołów podstawowych ratownictwa medycznego oraz dwóch specjalistycznych zespołów ratownictwa medycznego.

Obszar działania wszystkich dziesięciu zespołów ratownictwa medycznego obejmował następujące miasta i gminy (z numerami terytorialnymi TERYT):

- 1863011 Rzeszów miasto
- 1816011 Dynów miasto
- 1816024 Błażowa miasto
- 1816025 Błażowa obszar wiejski
- 1816034 Boguchwała miasto
- 1816035 Boguchwała obszar wiejski

nication Centre was introduced. It was an organizational unit of Voivodeship Rescue Service Station in Rzeszów. The centre was responsible for responding to emergency telephone calls at 999 from the area of powiat and city of Rzeszów [9].

Since the Act of 8 September 2006 on Emergency Medical Services became effective, rescue service in Rzeszów initiated the formation of key unit of the “chain of survival” system which would perform medical emergency treatment through specialist and basic medical rescue teams [10]. According to the information included in Action Plan for the Emergency Medical Services System (Plan Działania Systemu Państwowe Ratownictwo Medyczne) for Podkarpackie Voivodeship approved by the Minister of Health on March 2, 2011, in operational area of Rzeszów (no.18/17) medical emergency treatment was performed by ten medical rescue teams. Within this number, emergency responses were realized by four specialist medical rescue teams located as follows:

- three teams in Rzeszów,
- one team in Dynów (Rzeszów powiat),
- and by six basic medical rescue teams:
- four teams in Rzeszów,
- one team in Dynów (Rzeszów powiat),
- one team in Sokołów Małopolski (Rzeszów powiat).

Figure 4 depicts road ambulances of four basic medical rescue teams and two specialist medical rescue teams.

Operating area of all ten medical rescue teams included the following towns and communes (with TERYT - territorial identifiers):

- 1863011 Rzeszów – town
- 1816011 Dynów – town
- 1816024 Błażowa – town
- 1816025 Błażowa – rural area
- 1816034 Boguchwała – town
- 1816035 Boguchwała – rural area
- 1816042 Chmielnik
- 1816052 Dynów – rural area

Ryc. 5. Skoncentrowana dyspozytornia medyczna Wojewódzkiej Stacji Pogotowia Ratunkowego w Rzeszowie przy Al. Wyzwolenia 4 (ze zbiorów WSPR w Rzeszowie)

Fig. 5. Centralized medical dispatch centre of Voivodeship Rescue Service Station in Rzeszów, located at ul. A. Wyzwolenia 4 (courtesy of Voivodeship Rescue Service Station in Rzeszów)

1816042 Chmielnik	1816064 Głogów Małopolski – town
1816052 Dynów obszar wiejski	1816065 Głogów Małopolski – rural area
1816064 Głogów Małopolski miasto	1816072 Hyżne
1816065 Głogów Małopolski obszar wiejski	1816082 Kamień
1816072 Hyżne	1816092 Krasne
1816082 Kamień	1816102 Lubenia
1816092 Krasne	1816114 Sokołów Małopolski – town
1816102 Lubenia	1816115 Sokołów Małopolski – rural area
1816114 Sokołów Małopolski miasto	1816122 Świlcza
1816115 Sokołów Małopolski obszar wiejski	1816132 Trzebownisko
1816122 Świlcza	1816144 Tyczyn – town
1816132 Trzebownisko	1816145 Tyczyn – rural area [11].
1816144 Tyczyn miasto	
1816145 Tyczyn obszar wiejski [11].	

Dużym wyzwaniem okazała się reorganizacja stanowisk dyspozytorów medycznych, które do końca 2013 roku posiadała każda stacja pogotowia ratunkowego województwa podkarpackiego. W styczniu 2014 roku Wojewódzka Stacja Pogotowia Ratunkowego w Rzeszowie jako pierwsza w regionie, przy współpracy służb Wojewody Podkarpackiego zorganizowała tzw. skoncentrowaną dyspozytornię medyczną, zlokalizowaną przy

Restructuring job positions of medical dispatches who were present until the end of 2003 in every rescue service station of Podkarpackie Voivodeship appeared to be a considerable challenge. In January 2014, Voivodeship Rescue Service Station in Rzeszów was the first in the region to organize, with the cooperation of services of Voivode of Podkarpackie, a centralized medical dispatch centre located at ul. A. Wyzwolenia 4, 35-201 Rzeszów (former office of medical transportation service fleet in Rzeszów). Centralized medical dispatch centre is to

Tab. 2. Liczba zespołów ratownictwa medycznego na terenie województwa podkarpackiego – stan na 31.12.2015 r.

Tab. 2. The number of medical rescue teams operating in Podkarpackie Voivodeship – as of 31.12.2015

Zabezpieczany teren Operating area	Specjalistyczny zespół ratownictwa medycznego / Specialist medical rescue team	Podstawowy zespół ratownictwa medycznego / Basic medical rescue team
Województwo podkarpackie Podkarpackie Voivodeship	33	50,5
Rejon operacyjny rzeszowski staging area in Rzeszów	4	6
Udział procentowy / Percentage	12,12%	11,88%

Opracowanie własne na podst. Planu Działania Systemu PRM dla województwa podkarpackiego, <https://bip.rzeszow.uw.gov.pl>
Own work based on Action Plan for the Emergency Medical Services System for Podkarpackie Voivodeship. Source: <https://bip.rzeszow.uw.gov.pl>

Al. Wyzwolenia 4, 35-201 Rzeszów (dawne budynki Wojewódzkiej Kolumny Transportu Sanitarnego w Rzeszowie). Skoncentrowana dyspozytornia medyczna ma za zadanie przyjmowanie zgłoszeń alarmowych na numer 999 z terenu miasta Rzeszowa i powiatu rzeszowskiego, powiatu łańcuckiego, leżajskiego i niżańskiego. Taki sposób koncentracji stanowisk dyspozytorów medycznych (w liczbie 3) miał na celu sprawne, efektywne, racjonalne i bezpieczne dysponowanie oraz zarządzanie zespołami ratownictwa medycznego (w liczbie 17), zwłaszcza w sytuacji zdarzeń o charakterze masowym [12].

Rycina 5 przedstawia stanowiska dyspozytorów medycznych.

Z aktualizacji Nr 5 do Planu Działania Systemu Państwowe Ratownictwo Medyczne dla Województwa Podkarpackiego wynika, że z dniem 1 października 2014 roku zespół podstawowy ratownictwa medycznego stacjonujący do dnia poprzedniego w mieście Dynowie, został dyslokowany do miasta Błażowa [13].

W okresie od 26 czerwca 2015 roku do 2 września 2015 roku, a więc przez 69 dni, w okresie nasilenia ruchu turystycznego w Bieszczadach, a zwłaszcza w okolicach Jeziora Solińskiego, Wojewódzka Stacja Pogotowia Ratunkowego realizowała świadczenia zdrowotne przez wodny podstawowy zespół ratownictwa medycznego [14].

Na dzień 31 grudnia 2015 roku rejon operacyjny rzeszowski zabezpieczony był przez największą liczbę zespołów ratownictwa medycznego w województwie podkarpackim. Poniższe zestawienie wskazuje ilość zespołów na terenie całego województwa i przedmiotowego rejonu – tabela 2.

Na powstanie i rozwój rzeszowskiego Pogotowia Ratunkowego złożyła się praca wielu pokoleń ludzi, w tym osób, które były dyrektorami w poszczególnych okresach czasu:

1. lek. Stanisław Pokrzywka: 22.07.1949 r. - 31.10.1949 r.,
2. lek. Karol Czech: 01.11.1949 r. - 31.12.1949 r.,
3. lek. Aleksander Niemirski: 01.01.1950 r. - 31.03.1951 r.,
4. Włodzimierz Lewicki: 01.04.1951 r. - 31.03.1952 r.,
5. lek. Edward Wiater: 01.04.1952 r. - 31.03.1953 r.,
6. lek. Julian Rekliński: 01.04.1953 r. - 31.05.1954 r.,
7. lek. Czesław Petecki: 01.06.1954 r. do 30.09.1956 r.,
8. lek. Władysław Kuczyński: 01.10.1956 r. - 31.12.1956 r.,
9. lek. Edward Bożymowski: 01.01.1957 r. - 31.12.1964 r.,
10. lek. Stanisław Widlarz: 01.01.1965 r. - 31.05.1975 r.,
11. lek. Władysław Marć: 01.06.1975 r. - 31.10.1990 r.,
12. mgr Janusz Solarz: 01.11.1990 r. - 31.12.1993 r.,
13. lek. Stanisław Rybak: 01.01.1994 r. - 22.04.2014 r.,
14. p.o. inż. Mirosław Solecki: 06.05.2014 r. - 05.08.2014 r.,
15. mgr Andrzej Kwiatkowski: 06.08.2014 r. do nadal [1,8].

Podsumowanie:

Wojewódzka Stacja Pogotowia Ratunkowego w Rzeszowie powstała w trudnym, powojennym okresie odbudowy Polski (rok 1949), ale od początku dzięki ofiarności

respond to emergency telephone calls at 999 coming from Rzeszów, Rzeszów powiat, łańcut powiat, Leżajsk powiat and Nisko powiat, Such centralizing of medical dispatches (three dispatches altogether) aimed to provide efficient, effective, rational and safe dispatching and managing of medical rescue teams (seventeen teams altogether), particularly in mass casualty incidents [12].

Figure 5 shows the medical dispatch stations.

According to amendment number 5 to Action Plan for the Emergency Medical Services System System for Podkarpackie Voivodeship, on 1 October 2014 basic medical rescue team was relocated from Dynów to Błażowa [13].

Between 26 June and 2 September 2015, that is for 69 days as the tourism in The Bieszczady, particularly in vicinity of The Solina Lake increased, Voivodeship Rescue Service Station provided health services through basic water rescue team [14].

As of 31 December 2015, the staging area in Rzeszów was supported by the biggest number of medical rescue teams in all Podkarpackie Voivodeship. The data below indicates the number of rescue teams in the voivodeship and the staging area (Table 2).

The development of rescue service in Rzeszów would not be possible if it were not for contribution of directors who held their post in the following periods of time:

1. Stanisław Pokrzywka, MD: 22.07.1949 - 31.10.1949,
2. Karol Czech, MD: 01.11.1949 - 31.12.1949,
3. Aleksander Niemirski, MD: 01.01.1950 - 31.03.1951,
4. Włodzimierz Lewicki: 01.04.1951 - 31.03.1952,
5. Edward Wiater, MD: 01.04.1952 - 31.03.1953,
6. Julian Rekliński, MD: 01.04.1953 - 31.05.1954,
7. Czesław Petecki, MD: 01.06.1954 - 30.09.1956,
8. Władysław Kuczyński, MD: 01.10.1956 - 31.12.1956,
9. Edward Bożymowski, MD: 01.01.1957 - 31.12.1964,
10. Stanisław Widlarz, MD: 01.01.1965 - 31.05.1975,
11. Władysław Marć, MD: 01.06.1975 - 31.10.1990,
12. Janusz Solarz: 01.11.1990 - 31.12.1993,
13. Stanisław Rybak, MD: 01.01.1994 - 22.04.2014,
14. Mirosław Solecki, acting director: 06.05.2014 r. - 05.08.2014,
15. Andrzej Kwiatkowski: 06.08.2014 - present [1,8].

Summary

Voivodeship Rescue Service Station in Rzeszów was being established in a difficult, post-war reconstruction period in Poland (1949). Nevertheless, thanks to the dedication and effort of its creators as well as professionalism of its management, medical and non-medical personnel, the station became a leading unit providing emergency medical aid and subsequently medical rescue services in Rzeszów, Rzeszów Voivodeship, and afterwards in Podkarpackie Voivodeship.

In 1949, rescue service in Rzeszów had three ambulances at its disposal. At present, health services under Emergency Medical Services system are performed by ten

i wysiłkowi, tak osób tworzących, jak też profesjonalizacji kadry zarządzającej oraz personelu medycznego i niemedycznego stała się jednostką wiodącą w odniesieniu do rozwoju pomocy doraźnej, a następnie ratownictwa medycznego w mieście Rzeszowie i województwie rzeszowskim, następnie podkarpackim.

Pogotowie Ratunkowe w Rzeszowie w 1949 roku dysponowało 3 karetkami sanitarnymi. Obecnie w systemie Państwowego Ratownictwa Medycznego świadczenia zdrowotne wykonuje 10 zespołów ratownictwa medycznego, w tym 4 zespoły specjalistyczne ratownictwa medycznego, z lekarzem w składzie osobowym oraz 6 podstawowych zespołów ratownictwa medycznego – co najmniej dwóch ratowników medycznych.

Wojewódzka Stacja Pogotowia Ratunkowego w Rzeszowie już dwa lata po jej utworzeniu, w ramach sprawowanego nadzoru organizacyjnego rozpoczęła proces tworzenia stacji powiatowych pogotowia ratunkowego w województwie rzeszowskim. W okresie od 1 października 1949 roku do 1 kwietnia 1961 roku powstały 24 stacje pogotowia ratunkowego.

Koncepcja działania i funkcjonowania stacji pogotowia ratunkowego w Polsce ulegała zmianom, czego jednym z przykładów było organizowanie w ich strukturach ambulatoriów pomocy doraźnej (chirurgiczne, ogólne, stomatologiczne). Obecnie wiodącą formą działalności rzeszowskiego Pogotowia Ratunkowego jest ratownictwo medyczne w zakresie przedszpitalnym.

medical rescue teams, including four specialist medical rescue teams with on duty physicians and six basic medical rescue teams with at least two medical rescue workers.

After just two years since it was established, the Voivodeship Rescue Service Station in Rzeszów as a result of its organizational supervision introduced powiat rescue service station in Rzeszów Voivodeship. Between 1 October 1949 and 1 April 1961 there were established twenty four rescue service stations.

The concept of functioning of rescue service stations in Poland underwent numerous changes as it could be noticed in implementing emergency medical aid units (surgical, general, dental) into the structure. Currently, the main form of activity of rescue service in Rzeszów are pre-hospital medical rescue services.

Bibliografia / Bibliography

1. Kamiński P. Kronika Wojewódzkiej Stacji Pogotowia Ratunkowego w Rzeszowie. WSPR. Rzeszów 1967-1968.
2. Goniewicz M. Udzielanie pomocy poszkodowanym- rys historyczny. W: Goniewicz M. (red.) Medycyna katastrof. Problemy organizacyjno-diagnostyczne. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomii i Prawa w Kielcach, Kielce 2012; 23-33.
3. Wojewódzka Stacja Pogotowia Ratunkowego w Rzeszowie: O FIRMIE. Historia Wojewódzkiej Stacji Pogotowia Ratunkowego w Rzeszowie. <http://www.wspr.pl/historia-onas> (12.02.2016).
4. Ustawa z dnia 28 maja 1975 roku o dwustopniowym podziale administracyjnym państwa oraz o zmianie ustawy o radach narodowych (Dz. U. z 1995 r. Nr 16 poz. 91).
5. Basta J. Ochrona zdrowia i opieka społeczna. W: Bonusiak W. (red.) Dzieje Rzeszowa. Tom IV. Wydawnictwo Mitel, Rzeszów 2012; 629-709.
6. Na podstawie wywiadu przeprowadzonego w dniach: 4 i 10 marca 2016 roku z lek. med. Izydorem Zającem – pierwszym konsultantem ds. pomocy doraźnej woj. rzeszowskiego i ordynatorem Działu Pomocy Doraźnej ZOZ Nr 1 w Rzeszowie oraz Krystyną Wylaź, pielęgniarką – współorganizatorką pierwszego zespołu reanimacyjnego w woj. rzeszowskim.
7. Rejestr Podmiotów Wykonujących Działalność Leczniczą RPWDL. <https://rpwdl.csioz.gov.pl/> (13.03.2016).
8. Składnica akt Wojewódzkiej Stacji Pogotowia Ratunkowego w Rzeszowie: harmonogramy pracy personelu zespołów wyjazdowych pogotowia ratunkowego. Lata: 1997–1999 r., dokumentacja działu kadr od 1975 r.
9. Wojewódzka Stacja Pogotowia Ratunkowego w Rzeszowie. Ratownictwo. Skoncentrowana Dyspozytornia Medyczna. <http://www.wspr.pl/zintegr-dysp-med=> (12.02.2016).
10. Ustawa z dnia 8 września 2006 roku o Państwowym Ratownictwie Medycznym (Dz. U. z 2006 r. Nr 191 poz. 1410 ze zm.).
11. Plan Działania Systemu Państwowe Ratownictwo Medyczne dla Województwa Podkarpackiego. <https://bip.rzeszow.uw.gov.pl>. (12.02.2016).
12. Aktualizacja Nr 6 do Planu Działania Systemu Państwowe Ratownictwo Medyczne dla Województwa Podkarpackiego. <https://bip.rzeszow.uw.gov.pl>, dostęp: 13.02.2016 r.
13. Aktualizacja Nr 5 do Planu Działania Systemu Państwowe Ratownictwo Medyczne dla Województwa Podkarpackiego. <https://bip.rzeszow.uw.gov.pl>, dostęp: 13.02.2016 r.
14. Aktualizacja Nr 3 do Planu Działania Systemu Państwowe Ratownictwo Medyczne dla Województwa Podkarpackiego. <https://bip.rzeszow.uw.gov.pl>, dostęp: 13.02.2016 r.